

MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE

2023/1 (67. évfolyam)

A Magyar Tudományos Akadémia
Filozófiai Bizottságának folyóirata

Tudás és tekintély

Tartalom

Bevezető. Tudás és tekintély (<i>Bernáth László – Bene László – Borbély Gábor – Szalai Judit</i>)	5
---	---

FÓKUSZ

VERES MÁTÉ: Tudás és tekintély a sztoikus ismeretelméletben	13
BENE LÁSZLÓ: Platón és Arisztotelész mint episztemikus tekintélyek Plótinosz filozófiájában	26
BORBÉLY GÁBOR: A mesék autoritása: vallási fikcionalizmus a 13. században	50
BALÁZS GÁBOR: Tekintély és tekintélyrombolás kérdése a zsidó hagyományban, avagy taníthatja-e Istent az ember?	71
SCHMAL DÁNIEL: Én-redukció és én-konstrukció Descartes-nál. Megjegyzések a tekintély descartes-i problémájához	88
HORVÁTH ZOLTÁN: Kant mint a Szentírás	104
BERNÁTH LÁSZLÓ: A priori tudás a hitek etikájáról	122
FORCZEK ÁKOS: A totalitás fogalma <i>a Történelem és osztálytudatban</i>	138
FORRAI GÁBOR: A tudás értéke és a dialektikus felfogás	156

FÓRUM

KLIMA GYULA: Locus ab auctoritate est debilissimus	175
--	-----

VARIA

AMBRUS GERGELY: Carnap fizikalista hit-elméletei	183
HANKOVSKY TAMÁS: A szabadságot vezető szabadság. A nyelv transzcendentális dedukciója Fichténél	209
SZILÁGYI BOTOND: Populista vagy posztfasiszta logika? Kritikai észrevételek Ernesto Laclau diskurzus-elméletéről	223

RECENZÍÓ

GUBA ÁGOSTON: Simon Attila: <i>Barátság és megértés Arisztotelész filozófiájában</i>	245
KISS CSABA: Mit keresett Max Weber Kínában? Takó Ferenc: <i>Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme</i>	251
E számunk szerzői	255
Summaries	257

Mit keresett Max Weber Kínában?

Takó Ferenc: *Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme.* Budapest, L'Harmattan, 2020. 336 oldal, 3990 Ft

Takó Ferenc *Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme* című könyve a szerző 2017-ben megvédett és 2018-ban Cogito-díjat elnyert disszertációjának átdolgozása. A mű a L'Harmattan Kiadó Cogito Könyvek című sorozatának 13. köteteként jelent meg. A könyv egyszerre tarthat számot a filozófiával, a szociológiával és a Kína-kutatással foglalkozók, valamint azok érdeklődésére, akik szeretnék megérteni, miért és mennyiben tér el egymástól a nyugati és a kínai társadalmi-politikai fejlődés.

A *Max Weber Kínája* első látásra egy nagyon világos és jól körülhatárolható célt tűz ki maga elé: Max Weber *Konfucianizmus és taoizmus* című írásának elemzését. Ahogy a könyv bevezető fejezetében, az Előzetes megjegyzésben is olvasható, eme weberi mű „jelentőségét az életmű egészében bemutató, részletes kontextuális elemzésre máig nem került sor”, illetve „filozófiai olvasata szintén nem született meg” (11). A *Max Weber Kínája* nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy ezeket a hiányokat pótolja, tehát nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi Weber-kutatás szempontjából is jelentős vállalkozásról beszélünk.

A *Konfucianizmus és taoizmus* című Weber-mű átfogó értelmezéséhez elengedhetetlen, hogy a szerző ne csak Max Weber munkásságát ismerje behatóan, de lehetőleg megfelelő sinológiai kép-

zettséggel is rendelkezzen. Ez nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon is ritka együttállás, nem véletlen, hogy ez a mű mindeddig a Weber-kutatás fókuszán kívül esett. Takó Ferenc viszont egyszerre Weber-kutató filozófus és Kínát jól ismerő orientalista – jelenleg az ELTE BTK Japán Tanszékének oktatója –, ami nagyon szerencsés kombináció a *Konfucianizmus és taoizmus* értelmezése szempontjából.

Amilyen világosnak és jól körülhatárolhatónak látszik elsőre, hogy egyetlen szerző egyetlen művét tárgyalja a könyv, valójában annyira összetett feladatról beszélünk. Kezdve azzal, hogy a fókuszba helyezte Weber-mű része egy nagyszabású vállalkozásnak. Mint az Takó Ferenc könyvéből (103–104) is kiderül, Weber 1915-ben, mikor a *Konfucianizmus és taoizmus* első változata megjelent, egy hatalmas, négykötetes munkát tervezett, amely felölelte volna az összes világvallás szociológiai elemzését, sőt kitért volna az óegyiptomi, babilóniai és zoroasztrianus vallásra is. Ennek a vállalkozásnak egy jó része elkészült, és Weber halálának évében, 1920-ban meg is jelent *Összegyűjtött vallásszociológiai tanulmányok* címmel. Ez részben magyarul is olvasható a *Világvallások gazdasági etikája* című kötetben (Weber 2007). Eme nagy weberi projekt a szerző halála miatt sajnos nem fejeződhetett be, ez azonban a *Konfu-*

cianizmus és taoizmus értelmezését alapvetően nem korlátozza.

Döntő fontosságú, hogy ennek a nagy weberi vállalkozásnak része és kiindulópontja Weber legismertebb műve, az eredetileg két tanulmány formájában 1904-ben és 1905-ben megjelent *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* (Weber 2020) – erre a műre Takó Ferenc könyvének alcíme is utal, csak itt a kapitalizmus helyett a „mandarinátus”, azaz a tradicionális kínai hivatalnokréteg szelleméről lesz elsősorban szó. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* nemcsak időben az első, a nagyszabású weberi vállalkozás részének tekintett írás, és nemcsak ez lett volna a négykötetes mű első tanulmánya, hanem lényegében az összes többi írás ehhez kapcsolódik. Mint ismeretes, Weber ebben a műben azt akarta bemutatni, hogy a kapitalista szellem kialakulásának döntő feltétele volt a protestáns világon belüli aszkézis, amely a kálvini eleve elrendelés tanára adott gyakorlati, életmódbeli válaszként született; illetve hogy a kapitalizmus szelleme, amely a modern tőkés rendszert létrehozta, épp eme hozzáállás miatt csak a történeti Nyugaton fejlődött ki.

A *Konfucianizmus és taoizmus* megírásának elsődleges célja nem az volt, hogy a kínai vallások szociológiáját nyújtsa, hanem hogy *indirekt* módon bizonyítsa: Kínában *hiányzott* az a típusú világon belüli racionális aszkézis, illetve egy „megváltás-vallás központi, módszeres életorientáló ereje” (93), amely a Nyugaton megteremtette a kapitalizmus szellemét; e hiány pedig meggátolta azt, hogy ez a szellem és ezzel a nyugati értelemben vett modern kapitalizmus Kínában is kifejlődjön. A konfucianizmus a világhoz való *racionális alkalmazkodást* célozta, ezért a világ racionális átalakításának vágya, amely a nyugati puritanizmust jellemezte, hiányzott. A konfucianizmus megmerevítette a kínai – patrimonialis – gazdasági és társadalmi

rendszert, mozdulatlaná tette, így hiányzott a motorja annak a típusú fejlődésnek, amely a nyugati kapitalizmust a maga rohamos formájában jellemezte.

Max Weber Kínát európai szempontból vizsgálja, ami viszont már önmagában számos kérdést felvet – ez a problematika alkotja Takó Ferenc könyvének egyik fő vonulatát is. Az alapvető probléma ugyanis az, hogy Webernek két teljesen különböző kultúrát kell összehasonlítania úgy, hogy nincs és nem is lehet egy kultúrák fölötti nézőpontja, tehát a kínai kultúra bemutatása és értelmezése már csak fogalmi keretét tekintve is eurocentrikus módon történik. „Feudalizmus”, „kapitalizmus”, „rendek”, sőt még a „császár” fogalma is olyan nyugati fogalmak, melyek *par excellence* nyugati, azon belül is a nyugat-európai centrumban megtalálható jelenségek megnevezésére születtek, más jelenségekre csak nagyon áttételesen alkalmazhatók. (Például a „feudalizmus” fogalmát a történészek már a magyar és általában a kelet-közép-európai középkorra is csak erős megszorításokkal alkalmazzák.)

Weber ezzel a fogalmi problematikával maga is behatóan foglalkozott, létrehozva az „ideáltípus” módszertani fogalmát, amellyel a történész vagy a szociológus jelenségek egy széles körét gyűjti össze bizonyos hasonlóságok alapján, és ezekből alkot egy tudományosan nem szigorúan pontos, de jól használható fogalmat. Weber szerint az ideáltípusos „feudalizmus” vagy az ideáltípusos „kapitalizmus” a világ számos pontján és számos korban létezett, azaz a megkötéssel persze, hogy e feudalizmusok és kapitalizmusok között alapvető különbségek voltak. A kapitalizmus Weber szerint nem más, mint a „tőkeelszámolásra törekvő nyereségszerzést” célul kitűző gazdasági rendszer, a kapitalizmus „szelleme” viszont egy olyan mentalitás, amely ezt a nyereségszerzést az egyén hivatásának, mi több, kötelességének tekinti, az

élet céljaként állítja az ember elé. A kapitalizmus szelleme egyfajta *éthoszt*, etikai tanítást jelent, ahogy ezt Weber *A protestáns etikában* Benjamin Franklin szövegein keresztül bemutatja (Weber 2020. 20–22).

Amint azt Takó Ferenc könyve kifejti, a nyugati és a keleti történelmi jelenségeket Weber egy kétlépcsős folyamatban hasonlítja össze: első lépésben az összehasonlíthatókat egy átfogó szempont szerint azonos kategóriába rendeli, majd második lépésben kimutatja az egy kategória alá rendelt jelenségek közötti különbségeket – ezt a könyv elsőfokú és másodfokú összehasonlításnak nevezi (180). Persze minden ilyen összehasonlítás természeténél fogva önkényes. Hiszen miért nevezzük el a kínai Zhou-kort feudalizmusnak, hogy aztán azokat a jellemzőit soroljuk, amelyek döntően megkülönböztetik az európai feudalizmustól (ráadásul az i. e. első évezredre tehető Zhou-kor évszázadokkal előzte meg azt az európai feudalizmust, aminek megjelölésére a fogalom megszületett). És miért alkalmazzuk a „kapitalizmus” kifejezést olyan gazdasági rendszerekre, amelyek alig hasonlíthatnak a nyugati kapitalizmusra? Weber az „ideáltípus” fogalmával módszertanilag alátámasztotta fogalomhasználatát, amely persze így is sok vitára adott és ad alkalmat.

A *Max Weber Kínája* című könyv fontos és nagyon tanulságos része a nyugati Kína-recepció bemutatása, elsősorban az olyan filozófusok, mint Leibniz, Voltaire, Condorcet, Herder, Hegel, Marx és Tocqueville Kínáról szóló megjegyzéseire fókuszálva. Kínát először a jezsuita miszsiók fedezték fel Európa számára, s ezzel, ahogy Karl Löwith fogalmaz, „Európa vívmányait első alkalommal mérték egy nem-keresztény civilizáció teljesítményéhez” (idézi: Takó, 15). Kína *tükör* lett, amelyben az európai civilizáció megtekinthette magát, és ezáltal saját magát értékelhette is. Ebből az értékelésből – bizonyos kivéte-

lektől eltekintve, mint Leibniz és Voltaire – Kína vesztesen került ki. Olyan különböző beállítottságú gondolkodók számára is, mint Condorcet, Herder vagy Hegel, Kína az emberiség gyermekkorát jelentette, egy olyan világot, amely megállt a fejlődésben, ahonnan kiköltözött a „Szellem”. A kínai társadalom stagnáló jellegét fogalmazta meg Tocqueville és Marx is, előbbi ráadásul a despotizmus típuspéldájának tartotta a keleti birodalmat. Az egy helyben topogás alapvető oka a legtöbb említett szerző szerint az, hogy Kínában hiányzik a szabad individuum, ezáltal hiányzik az az önállóság, amely egy civilizáció felnőtté válásához szükséges. Mint Takó Ferenc könyvéből megtudjuk, a „szabadság” szó is ismeretlen a kínai nyelvben, ezt a nyugati fogalmat manapság az „önmaga kiváltója” szóösszetétellel fordítják le (220).

Weber gondolkodását természetesen erőteljesen formálta ez a Kína-kép, ugyanakkor az ő korára már a sinológia tudománya is kifejlődött, igaz – ahogy Takó Ferenc könyvéből megtudjuk – ez a tudomány is erőteljesen Európa-centrikus volt, olyannyira, hogy még olyan fogalmakat is, mint a *dao* (tao), a keresztény istenfogalomra fordított le. A *Max Weber Kínája* című könyv azonban azt is bemutatja, hogy Weber, eurocentrizmusa ellenére is, sokkal komplexebb, sokkal kevésbé előítéletes képet alkotott Kínáról, mint a legtöbben előtte. A *Konfucianizmus és taoizmus* irodalomjegyzéke mintegy 70 sinológiai munkát tartalmaz, ami a korban igen nagy sinológiai olvasottságra utal.

Takó Ferenc könyvének egyik nagy erénye fölépíttessége és áttekinthetősége. Az Előzetes megjegyzés és a Konklúzió összesen hat, római számokkal jelölt nagy részt ölel közre, melyeken belül arab számok, illetve latin betűk jelzik az egyes fejezeteket, illetve alfejezeteket. Az első, bevezető részben kapjuk meg a már tárgyalt filozófiatörténeti áttekintést, majd a

19. századi német történeti gondolkodás olyan, Weberre nagy hatást gyakorló szerzőinek bemutatása következik, mint Leopold von Ranke, Johann Gustav Droysen, Wilhelm Dilthey, Wilhelm Windelband, Theodor Mommsen vagy Ferdinand Tönnies.

A II. részben áttekintést kapunk Weber tudomány- és történelemfelfogásáról, majd módszertanáról, hogy aztán *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, az arra válaszul született kritikák, illetve az azokra adott weberi antikritikák ismertetése következzen. A III. rész a *Konfucianizmus és taoizmus* című tanulmány keletkezéstörténetét és forrásait tárgyalja, valamint kitér a nagy weberi vallásszociológia projekt két rövidebb tanulmányára, hogy aztán a IV. és V. részben érkezzünk el az érdemi kifejtéshez. Előbbiben (A hasonlóság eszközei) azoknak az alapvetően a Nyugattal kapcsolatban használt fogalmaknak a tárgyalását olvashatjuk, amelyeket Weber ideáltipikus módon Kínára is alkalmaz az összehasonlíthatóság végett (kapitalizmus, racionalizáció, bürokrácia, patriarchalizmus, feudalizmus, patrimonializmus stb.), hogy aztán utóbbiban (A különbözőség eszközei) arra a kérdésre vetüljön fény, mi hiányzott (*was fehlte?*) Kínában ahhoz, hogy nyugati típusú fejlődés menjen végbe, és kialakuljon a kapitalizmus szelleme.

A VI. részben kitekintést kapunk arról, hogy mi a *Konfucianizmus és taoizmus* helye a weberi életműben, illetve a filozófiai Kína-értelmezések európai hagyományában, majd a tanulmány hatástörténetéről kapunk rövid összefoglalást. Ezután jön a

személyesebb stílusban megírt Konklúzió, hogy aztán a tekintélyes hosszúságú és jól rendszerezett irodalomjegyzék után függelékben olyan hasznos segédanyagok zárják a könyvet, mint a pinyin átírással közölt kínai szavak magyar kiejtése, illetve a kínai történelem fő korszakai. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy Takó Ferenc a nemzetközileg elfogadott pinyin átírást használja, szemben a magyar szövegekben bevett hangjelölő átírással, leszámítva az olyan, más formában meghonosodott neveket, mint például Konfuciuszét.

Takó Ferenc könyve alapos és széles körű áttekintést nyújtó bemutatása Max Weber Kína-képének. Számos, eddig bemutatott érdeme mellett kiemelném a Webernél korántsem könnyen fölfejtendő módszertani problémák áttekinthetővé tételét, valamint a Kínáról alkotott weberi és Weber-kortárs elképzeléseknek a modern Kína-kutatással való szembesítését.

IRODALOM

- Weber, Max 2007. *Világvallások gazdasági etikája. Vallásszociológiai Tanulmányok – Válogatás*. Szerk. Hidas Zoltán. Ford. Ábrahám Zoltán et al. Budapest, Gondolat – ELTE Társadalomtudományi Kar.
- Weber, Max: *Konfucianizmus és taoizmus*. Ford. Mesés Péter. In Weber 2007. 86–202.
- Weber, Max 2020. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Szerk. Hidas Zoltán. Ford. Ábrahám Zoltán. Budapest, L'Harmattan.